

N:o 42.

Ank. till Riksd. kansli d. 14 april 1890, kl. 2 e. m.

Lagutskottets utlåtande, i anledning af väckt motion om skrifvelse till Kongl. Maj:t med begäran om framläggande af förslag till lag angående upphäfvande af fideikommissstiftelser i fast egendom m. m.

Till lagutskottets handläggning har Andra Kammaren hänvisat en inom nämnda kammare af herr *P. Andersson* i Högkil afgifven motion, n:o 103, hvaruti föreslås, »att Riksdagen ville i skrifvelse anhålla, det täcktes Kongl. Maj:t låta utarbета och för Riksdagen framlägga förslag till lag, hvarigenom de i riket bestående familjefideikommissstiftelser i fast egendom på landet och i stad upphäfvast, äfvensom förslag till sådana lagbestämmelser, som för ordnande af rättsförhållandena vid siste innehafvarens död må erfordras.»

Till stöd för sitt förslag åberopar motionären hufvudsakligen hvad han anført i en vid sistlidna års riksdag af honom afgifven motion i samma syfte.

Öfver berörda, vid 1889 års riksdag väckta motion afgaf lagutskottet ett så lydande utlåtande, n:o 50:

»Det ämne, som i denna motion upptagits till behandling, har, på sätt motionären antydt, vid 1882, 1883, 1884 och 1886 årens riksdagar varit föremål för kamrarnes pröfning, och har Andra Kammaren vid de tre förstnämnda riksdagarne uttalat sig för fideikommissinstitutionens afskaffande, hvaremot Första Kammaren vid samtliga omförmälda tillfällen bifallit lagutskottets i ämnet afgifna utlåtanden, i hvilka utskottet afstyrkt

åtgärd i berörda syfte. Att Andra Kammaren år 1886 biföll utskottets afstyrkande utlåtande torde hafva berott på den mindre tillfredsställande form för institutionens upphäfvande, som då var föreslagen.

Beträffande uppkomsten af ifrågavarande art af testamentariska förfoganden vill utskottet här erinra om följande, af föregående riksdagars lagutskott omförmälda förhållanden.

Fideikommiss har sin upprinnelse i den romerska rätten och betyder der den egendom, en person, på grund af förhållanden, egendomliga för denna rätt, testamenterat till en annan person med ett *på förtroende* till denne grundadt uppdrag att utlemna egendomen till en viss uppgifven tredje. Man kunde nu bestämma, att efter denne tredje egendomen skulle tillgodokomma en fjerde, efter denna en femte o. s. v. (så kallade *fideikommissoriska substitutioner*). Till sådana fideikommiss kunde göras hela förmögenheten, en viss qvotdel deraf eller en viss särskild förmögenhetsdel.

Ur successiva fideikommiss af det sistnämnda slaget har, under den utveckling, den romerska rätten erhöi uti Italien och Tyskland, *familjefideikommisset* framgått, hvarmed afses att fästa viss egendom — fast eller lös eller båda tillika — vid en viss släkt, att inom densamma öfvergå från en släktmedlem till en annan efter viss bestämd ordning.

Den germaniska benägenheten att fästa jorden vid släkten är bekant. Med stöd af den sålunda utbildade romerska rätten uppkommo därför i Tyskland, jemte de adeliga »stamgodsen» och de borgerliga »arfgodsen», hvilka båda hade sin grund uti lag eller häfd, familjefideikommissen i fast egendom till följd af gällande privata dispositioner. I andra land framträdde likartade anordningar. Successionen blef, af naturliga skäl, vanligen begränsad till män, och med afseende å grunden för denna blefvo godsen majorat, minorat, seniorat, primo-, secundo-, tertio geniturer o. s. v.

Samma motiv som i öfriga land, nemligen omtanken om »familiens heder och conservation» föranledde äfven i Sverige stiftande af familjefideikommiss i fast egendom, hvilka här uppkommo ej mycket senare än i Tyskland och antagligen redan vid medlet af det sjuttonde århundradet. Stadgan angående testamenten den 3 juli 1686 omtalar institutionen såsom något redan känt och lemnar uti sin 5 § om densamma närmare bestämmelser. I 1734 års lag omnämnes den icke uttryckligen, utan säger denna lag endast i 16 kap. 1 § ärfdabalken, att »vill någon, man eller qvinna, göra testamente, hafve våld göra det — — med eller utan vilkor».

På grund af denna bestämmelse, som dock näppeligen kan anses innefatta ett uttryckligt fastslående af enskildes rätt att för all framtid upprätta dylika stiftelser, ansågos emellertid fideikommissförordnanden äfven rörande fast egendom fortfarande tillåtliga, ända tills de sociala och ekonomiska olägenheter, som kunde vara förenade med en obegränsad rätt

att genom privata dispositioner för all framtid förfoga öfver fast egendom, föranledde hos oss lika som uti flere andra land, inskränkning uti en sådan förfoganderätt. Första steget till denna inskränkning togs af Rikets Ständer, hvilka i skrifvelse till Konungen den 27 mars 1810 anförde följande:

»De mångfaldiga missbruk, som varit följder af en oinskränkt donations- och dispositionsrättighet, hafva hos Riksens Ständer föranledt till öfverläggningar, huruvida en inskränkning i friheten att göra fideikommissstiftelser kunde vara nödig och med samhällets fördel öfverensstämmande.

Genom sådane stiftelser föreskrifves för alla tider en successionsordning, enligt hvilken en enda arfvinge, äfven en oskyld, skall på lifstid innehafva fastigheter, utan afseende på om förre innehafvaren skulle derigenom nödgas lemna de fleste eller alla sina barn i saknad af nödig uppfostran och understöd i deras omyndige år, och en så inskränkt egare, som, hvarken af allmänna lagens visa stadganden om arf, eller af något sitt förordnande kan hoppas skydd för de lottlöse, utan förutser, att egendomen skall tillfalla en oskyld eller tilläfventyrs den af barnen, som gifver minsta hopp om medlidsamhet och omvårdnad för uteslutne, kan icke annat än anse egendomen mera för en annans än för sin, i följd hvaraf hans intresse blifver att fördubbla och i förtid upptaga afkomsterne till skada för jordens nyttiga odling, egendomens förbättring och samhällets deraf beroende styrka.

Man har för everldeliga tider föreskrifvit lagar för hvarje innehafvares frihet att egendomen förvalta, utan att tänka derpå, att slike inrättningar ofta blifva genom tiders förändrade skick för egendomens förmånliga häfd hinderlige.

Man har för all framtid förbjudit egendomens föryttrande och förpantning, hvarigenom dels fordringsegares lidande beredes, dels all utväg betages innehafvaren att till medarfvingars utlösen eller egendomens häfd och förbättring erhålla de nödvändigaste lån.

Man har gjort fideikommiss, hvilkas innehafvare varit ålagde att använda godsets afkastning till egendomens förökande under enahanda fideikommiss-vilkor, en inrättning, som, om ock dess skadlighet i politiskt afseende åsidosattes, i alla fall synes vara den mest illa beräknade, då ofelbart är, att en allt för stor egendom i en mans hand gifver mindre afkastning och föder vida mindre människor, än om den vore emellan flere egare delad.

Icke mindre skadlige hafva de stiftelser varit, som, ehuru aflägsne samt för odling och samhafd obeqvåmlige flere gods kunnat vara, likväl föreskrifvit att de skola hållas tillsammans och icke ens få bortbytas; och de stiftelser, enligt hvilka vissa egendommar bort för alltid innehafvas af flere samegare; utan rätt för någon till skiftes vitsord, hafva varit

en källa till obehagliga rättegångar och till en olycklig oenighet inom familjer.

Man har äfven sett förordnanden, som föreskrifvit beständig delning, utan rätt för delegare att lösa hvarandra ut, som för egendomens besittning gjort till everdeligt vilkor, att innehafvaren skall lefva ogift, ej få bekläda någon statens tjänst och mera dylikt, och till hvilka andra orimligheter en sådan oinskränkt frihet kan föranleda, är af desse exempel lätt att inse, äfvensom att slike inrättningar hafva för jordens nyttiga häfd och egendomars förbättring det skadligaste inflytande.

Vid betraktande här af, och då det hopp en egare hafver derom, att hans barn och närmaste skola njuta frukten af hans mödor, befordrar flit, hushållning och medborgerliga tänkesätt, samt för samma ändamål, jemte befrämjande af föräldrars och husfäders anseende, en egare bör hafva magt att dels genom aftal, dels genom testamente utnämna sin efterträdare, och obestridligt är att, ehuru den, som sjelf innehar disponibel egendom, kan i en oinskränkt dispositions-frihet för sin person finna dessa uppmuntringar och förmåner, desamma deremot alldeles försvinna för alla hans efterträdare, om han gör egendomen till fideikommiss; då en oinskränkt frihet för enskilde att ändra arfs- och eganderättslagarne för tillkommande tider icke kan stå tillsammans med syftmålet af vid denne riksdag af Rikens Ständer tagne beslut om frihet för en hvar att all slags jord genom laga fång förvärfva; då en sådan frihet skulle göra vår allmänna lag i dess viktigaste delar onyttig, och i stället för tydliga lagar, som beständigt kunna förbättras och fullkomnas, anskaffa för särskilda gods speciella förordnanden, hvilka, ehuru orimlige, otydliche och äfven oläslige de kunna vara, likväl göra anspråk på en varaktighet, som icke en gång för våra grundlagar, enligt nu gällande regeringsform, funnits nödvändig, och det för öfrigt skulle lända till fäderneslandets heder, om, sedan de mest hyfsade nationer redan upphävt dessa lemningar eller nya telningar af feodalismen, svear och göther, som aldrig varit af främmande nationer med våld tvungne till sådana inrättningar, icke vore de siste att förekomma ytterligare härmningar deraf, hafva Rikens Ständer ansett oftanämnde oinskränkta dispositionsfrihet böra jemkas inom billiga och för samhällets allmänna nytta afpassade gränser, samt till följd deraf trott sig böra hos Eders Kongl. Maj:t i underdånighet anhålla om nädigste sanktion och bekräftelse af följande närmare bestämmelse och tillägg vid det för detta ämne lämpliga lagens rum i 16 kap. 1 § ärfta-balken:

Will någon man eller qvinna göra Testamente, hafve wäld göra det mundteliga eller skrifteliga, med eller utan willkor, och wittne twenne gode män att thet Testamente tå var gjordt med sundt och fullt förstånd och af fri wilja: Stände ock honom fritt att låta wittnen veta dess innehåll

eller ej. Äro ej vittnen att tillgå, och utredt warder, att Testator intill sin död varit utur stånd satt vittnen anskaffa, äge ock då Testamentet laga kraft, så framt det finnes med egen hand skrifvit och underskrifvit. Bortgifver någon fast egendom, äge ej makt om willkoren för dess förvaltning sträcka förordnandet längre än förste emottagarens och dess makas lifstid, eller om ägande rätten vidare än till utnämmande af Testaments- eller Gåfvotagarens nästa efterträdare, uti hvilken sistnämndes hand fastigheten ikläder sig egenskap af arfvejord, hvarmed i allt efter allmän lag förhålles. Ej eller må i andre afhandlingar och contracter om fast egendom sådane willkor inflyta, hvarigenom förvaltnings- och ägande-rätten för en framtid vidare inskränkes, än nu sagt är. Men angående städja och arrende, gälle hvad derom särskildt stadadt är.»

Det sålunda af Rikets Ständer framlagda förslaget vann Kongl. Maj:ts godkännande och erhöll enligt förordningen den 27 april 1810 kraft af gällande lag.

De uttalanden, som i omförmälda skrifvelse gjordes af Rikets Ständer, innefattade i sjelfva verket ett ogillande af hela fideikommissinstitutionen, churu man då icke ansåg sig böra gå längre än att hindra uppkomsten af nya fideikommiss i fast egendom. Dock utfärdades samma år den 3 april en förordning, hvarigenom bestämdes, att i de fall, då någon innehafvare af fideikommiss egendom kunde komma i behof att derå emot in-teckning göra lån eller för egendomen anse förmånligt att få göra utbyte af till fideikommisset hörande jord eller ock finna sig föranlåten att söka häfvande af vissa uti fideikommissstiftelser innehafvaren föreskrifna vilkor, ansökningar i dessa eller andra dylika ämnen om fideikommissers rätta mening och bästa tillämpning och som icke rörde frågor, hvilka mellan fideikommissarier och medarfvingar kunde yppas och enligt allmänna rättegångsordningen måste behandlas, borde hos Kongl. Maj:t i underdånighet anmälas, på det att Kongl. Maj:t med dess högsta domstol, i likhet med annan förklaring öfver allmänna lagar och författningar, måtte dervid, efter sig företeende omständigheter, kunna förfara. Genom de sålunda meddelade bestämmelserna tillerkändes Kongl. Maj:t med högsta domstolen befogenhet att i viss mån rubba grunderna för en bestående fideikommissstiftelse, en befogenhet, som, särskildt i fråga om tillåtelse att in-teckna fideikommiss egendom, i enskilda fall kan leda till fideikommissrättens upphörande.

De i Rikets Ständers ofvannämnda skrifvelse omförmälda olägenheter, som äro förenade med tillvaron af fideikommiss i fast egendom, kvarstå ännu, och — med den utveckling, som ej mindre lagstiftningen än äfven den allmänna uppfattningen i politiska och sociala frågor undergått sedan 1810 — hafva de undantagsbestämmelser, som gälla i detta ämne, kommit

att allt mera framstå såsom oegentliga och stridande mot sunda lagstiftningsgrundsatser. Motionären har i sin motivering antydtt dessa förhållanden, hvilka icke heller här torde behöfva utförligt framställas. Ur politisk och social synpunkt lär det icke kunna anses fördelaktigt, att stora jordegendomar äro hopade och alltjemt bibehållas i en enda persons eller familjs hand, likasom det, ur nationalekonomisk synpunkt sedt, måste lända till skada, att sådana egendomar alltjemt innehafvas af personer, hvilkas förfoganderätt öfver desamma är så begränsad som vid fideikommiss är förhållandet. Ser man åter saken från rättvisans och billighetens sida, så ligger det onekligen något för rättskänslan upprörande deruti, att, såsom fallet är vid de flesta fideikommiss-stiftelser, en enda person skall på sin lott erhålla den värdefullaste, möjligen enda qvarlåtenskapen efter en affiden, till hvilken han icke stått i närmare släktskapsförhållande än andra, som af qvarlåtenskapen bekomma föga eller intet. Detta sistnämnda missförhållande framträder numera, sedan den lika arfsrätten mellan syskon blifvit införd såsom allmän regel, så mycket skarpare. Det har ock ej sällan föranledt fideikommissinnehafvare att bruka fideikommissegendom på sådant sätt, att den på kort tid lemnat största möjliga afkastning, som kunnat bilda ett till fördelning mellan hans öfriga arfvingar tillgängligt kapital, utan att hänsyn dervid tagits till egendomens framtida bestånd. Det har ock stundom framkallat grof misshushållning med dylik egendom under fardagstiden, då en affiden fideikommissaries sterbhusdelegare sökt bereda sig största möjliga fördel af densamma, innan den skulle af ny fideikommissarie tillträdas. Om förekomsten af dylika missbruk vittnar en vid denna riksdag afgifven motion om inskränkning af den rätt, som i afseende på fideikommissfastighet tillkommer delegare i boet efter affiden fideikommissarie.

Ehuru ofvan antydda olägenheter, till hvilka utan tvifvel ytterligare andra skulle kunna läggas, äro förenade med tillvaron af fideikommiss i fast egendom, har likväl mot allä förslag till dessa stiftelsers upphäfvande anmärkts, att lagstiftaren icke skulle kunna utan rättskränkning upphäfva desamma, då de tillkommit under skydd af en lagstiftning, som tillät deras bildande, och att ordnandet af de rättsförhållanden, som skulle uppstå i omedelbart sammanhang med fideikommissrättens upphörande, skulle möta öfvervinneliga svårigheter. Det har visserligen medgifvits, att verkligt nödtvång kan berättiga lagstiftaren att bryta dispositioner af ifrågavarande art, men tillika anförts, att förhållandena i vårt land, särskildt med afseende å omfånget af de bestående fideikommiss-stiftelserna, icke vore sådana, att de påkallade en slik åtgärd.

Hvad då först angår frågan om fideikommiss-stiftelsernas omfång i vårt land, tillåter sig utskottet att hänvisa till de såsom bilaga vid detta

utlåtande fogade uppgifter, hvilka benäget stälts till utskottets förfogande af kongl. statistiska centralbyrån och äro grundade på Kongl. Maj:ts befallningshafvandes senast afgifna femårsberättelser. Af dessa uppgifter framgår, att taxeringsvärdet å samtliga fideikommissfastigheter i riket vid 1885 års slut utgjorde tillhopa 109,404,407 kronor. Detta utvisar, enligt utskottets mening, att frågan om fideikommiss-stiftelsernas bibehållande eller upphäfvande i vårt land ingalunda är ur det allmännas synpunkt af så ringa betydelse, som man stundom förmenat, utan fastmera egnad att tilldraga sig lagstiftarens allvarliga uppmärksamhet.

Beträffande vidare frågan om helgden af enskildes dispositioner, gjorda i enlighet med de vid tiden för deras tillkomst gällande lagbestämmelser, erkänner utskottet visserligen, att lagstiftaren dertill bör taga all skälig hänsyn, men hyser för sin del den bestämda öfvertygelse, att der dylika dispositioner under den tid, som förflutit från deras tillkomst, uppenbarligen kommit i strid med det allmänna rättsmedvetandet och uppfattningen af hvad samhällets sunda utveckling kräfvat, de böra och måste vika för hänsynen till statens väl. Denna åsigt har, såsom utskottet nedan skall visa, i fråga om fideikommiss i fast egendom gjort sig till fullo gällande i åtskilliga andra lands lagstiftningar, och att den ej heller är främmande för vår egen lagstiftning, torde ganska otvetydigt framgå af ofvan anförda förordning af den 3 april 1810, som, på sätt utskottet redan anmärkt, tillåter ganska väsentliga modifikationer af de förordnanden, på hvilka dessa stiftelser äro grundade.

I fråga om sättet för tillämpningen af allmänna eganderätts- och arfsgrundsatser på sådan egendom, som nu utgör familjefideikommiss, kunna åsigtorna vara ganska delade, och detta ämne kräfvat för visso en sorgfällig utredning och undersökning. Utskottet vill här erinra om de åtgärder, som härutinnan vidtagits i några stater, der familjefideikommissen blifvit upphäfdade. I *Frankrike* är genom lagen den 17 januari 1849 stadgadt, att alla af privata gods bildade majorat, som redan, från förste innehafvaren räknadt, gått i två successiva led, upphävas; att de gods, som bilda dessa majorat, blifva fria gods uti innehafvarnes hand, och att för framtiden succession i dylika majorat, begränsad till två led, från förste innehafvaren räknadt, endast får ega rum för personer, födde eller aflade innan tiden för lagens promulgation. I *Nederländerna* har lagen den 1 oktober 1833 visserligen förbehållit den närmaste fideikommissarien hans rätt, men fräntagit de efterföljande, om än redan födde, deras utsigt att erhålla fideikommisset; och i *Italien* har lagen den 30 november 1865 upphäft alla då bestående fideikommiss, majorat och andra fideikommissoriska substitutioner samt tillagt den dåvarande innehafvaren full eganderätt till halfva fideikommissförmögenheten och den närmaste arfvingen full

eganderätt till andra hälften, dock med förbehåll af nyttjanderätt för dåvarande innehafvaren under hans lifstid. I 1866 års *danska* grundlag, § 93, stadgas, likasom i den äldre grundlagen af 1849, att intet län, stamhus eller fideikommissgods kan för framtiden upprättas och att genom lag skall närmare ordnas, huru de nu bestående kunna öfvergå till fri egendom, ehuru sistnämnda bestämmelse ännu icke genom statsmagternas samverkan ledt till någon påföljd.

Då lagutskottet sålunda för sin del anser, att viktiga och obestriddiga skäl tala för upphäfvande af nu bestående fideikommiss i fast egendom, samt att en sådan åtgärd icke är oförenlig med redan godkända lagstiftningsgrundsatser, äfvensom eger föredömen i främmande lands lagstifningar, får utskottet, som visserligen icke förbiser de svårigheter, hvilka kunna vara förenade med frågans lösning, och därför anser en fullständig utredning, som endast af Kongl. Maj:t kan åstadkommas, böra föregå framläggande af förslag i ämnet, hemställa, att Riksdagen ville, med bifall till herr P. Anderssons förevarande motion, i skrifvelse anhålla, det täcktes Kongl. Maj:t låta utarbета och för Riksdagen framlägga förslag till lag, hvarigenom de i riket bestående familjefideikommiss-stiftelser i fast egendom på landet och i stad upphäfvast, äfvensom förslag till sådana lagbestämmelser, som för ordnande af rättsförhållandena vid siste innehafvarens död må erfordras.»

Denna utskottets hemställan blef af Andra Kammaren bifallen med 162 röster mot 42, men afslogs af Första Kammaren med 57 röster mot 54.

Lagutskottet, som fortfarande hyser de i ofvan anförda utlåtande uttalade åsikter, får på de i samma utlåtande andragna skäl hemställa,

att Riksdagen ville, med bifall till herr P. Anderssons förevarande motion, i skrifvelse anhålla, det täcktes Kongl. Maj:t låta utarbета och för Riksdagen framlägga förslag till lag, hvarigenom de i riket bestående familjefideikommiss-stiftelser i fast egendom på landet och i stad upphäfvast, äfvensom förslag till sådana lagbestämmelser, som för ordnande af rättsförhållandena vid siste innehafvarens död må erfordras.

Stockholm den 14 april 1890.

På lagutskottets vägnar:

AXEL BERGSTRÖM.

Reservation

af herrar *Bergström*, *Fröberg*, *Claëson*, grefve *Klingspor* och *Kerfstedt*, hvilka ansett att utskottet bort afstyrka bifall till motionen.

Herr *von Baumgarten* har begärt få här antecknadt, att han icke deltagit i detta ärendes behandling inom utskottet.

Bil. **Fideikommissegendomarnes mantal och taxeringsvärde
vid 1885 års slut, länsvis.**

L ä n.	Antal fidei- kommiss- inne- hafvare.	Landsbygden.		Städerna.	Summa taxerings- värde. Kr.
		Mantal.	Taxerings- värde. Kr.	Taxerings- värde. Kr.	
Stockholms stad	9	—	—	2,230,000	2,230,000
Stockholms län	35	416.485	10,041,800	—	10,041,800
Upsala »	12	229.742	4,660,000	62,400	4,722,400
Södermanlands »	25	502.484	13,065,700	—	13,065,700
Östergötlands »	17	269.233	8,686,840	21,500	8,708,340
Jönköpings »	11	146.722	3,309,300	19,500	3,328,800
Kronobergs »	3	51.5	913,800	—	913,800
Kalmar »	4	28.354	1,183,300	—	1,183,300
Gotlands »	—	—	—	—	—
Blekinge »	2	50.166	1,416,500	4,000	1,420,500
Kristianstads »	10	273.65	11,223,500	—	11,223,500
Malmöhus »	17	486.047	32,176,300	—	32,176,300
Hallands »	3	136.368	3,248,500	—	3,248,500
Göteborgs och Bohus »	1	4.875	114,500	—	114,500
Elfsborgs »	12	72.238	2,351,000	—	2,351,000
Skaraborgs »	10	86.198	2,183,600	—	2,183,600
Vermlands »	7	12.156	621,700	—	621,700
Örebro »	6	117.15	5,308,900	—	5,308,900
Vestmanlands »	16	179.458	4,777,367	72,900	4,850,267
Kopparbergs »	1	2.998	267,800	—	267,800
Gefleborgs »	3	20.922	1,400,300	28,200	1,428,500
Vesternorrlands »	—	—	—	—	—
Jemtlands »	—	—	—	—	—
Vesterbottens »	1	0.438	15,200	—	15,200
Norrbottnens »	—	—	—	—	—
Hela riket	*) 166	3,087.184	106,965,907	2,438,500	109,404,407

*) Att antalet fideikommissinnehafvare för hela riket icke är lika med summan af de särskilda länens fideikommissinnehafvare beror derpå, att åtskilliga personer innehafva fideikommiss inom mer än ett län.